

SADRŽAJ

Vera Mevorah, Predrag Krstić i Marija Velinov	
Industrija Holokausta ili svest o Holokaustu? (Predgovor)	9
Hilen Flanzbaum	
Amerikanizacija Holokausta: uvod	47
Piter Novik	
Da li bi sakrili moju decu?	81
Norman Finkelstin	
Prevaranti, prodavci i povest	119

INDUSTRIJA HOLOKAUSTA ILI SVEST O HOLOKAUSTU?¹

Plavi brojevi urezani u njihovo meso bili su neizbrisiv kod kojim su primani u najuži krug ekskluzivnog kluba Holokausta, koji se sada, prema popularnoj potražnji, otvara široj javnosti. (Reich 2007)

Holokaust nikada nije bila laka tema. Prvi pokušaji govora o genocidu nad evropskim Jevrejima bili su u senci tabua, političkih sukoba i kontroverzi. Uzimimo samo primer Raula Hilberga (Raul Hilberg), autora najznačajnije istorijske studije o Holokaustu: *Uništenje evropskih Jevreja* (Hilberg 1961), koji je proveo čitav život braneći svoje delo od brojnih optužbi

¹ Verzija ovog teksta pod nazivom „Industrijalizacija Holokausta? (Američka) debata o instumentalizaciji Šoe na prelomu veka“ objavljena je u časopisu *Sociologija*, 2/2023.

i kritika.² Do današnjih dana opstaje žestoka debata oko predstavljanja ovog događaja, debata koja je po svom opsegu i trajanju bez presedana u savremenom svetu. Svako malo pojavljuju se nove kontroverze oko ove ili one izjave političara, oko konteksta izložbi vezanih za Holokaust, oko knjiga i filmova koji ga tematizuju, oko izgradnje memorijala i spomenika posvećenih njegovim žrtvama. No, čini se da daleko više od pitanja odabira retoričkih sredstava, medijske forme ili umetničkog žanra, pa čak i konteksta u koji se postavlja ovaj istorijski događaj, uznemiruje mogućnost postojanja nečega što bi se moglo nazvati *industrijom Holokausta*. Ta mogućnost – mogućnost političke i ekonomske instrumentalizacije Šoe³ – središte

² Kritike su pre svega bile usmerene na izostavljanje svedočenja preživelih logoraša i Hilbergovu tezu o manjku otpora Jevreja tokom Holokausta. Knjigu je inicijalno odbilo više recenzenata i izdavača, među kojima je i Memorijalni centar „Jad Vašem“. Objavljena je šest godina nakon završetka rukopisa pomoću privatne donacije, a u Nemačkoj je izdanje doživela tek dvadeset godina kasnije, 1982. Za više o Hilbergovoj borbi za svoje kapitalno delo koju je zvao „tridesetogodišnjim ratom“, videti: Hilberg 1996.

³ Šoa (Sho'ah, הַשׂוֹאָה) – hebrejska reč u značenju „katastrofa“ naziv je koji su Jevreji dali Holokaustu. Šoa takođe znači „ambis“ i „propast“, ali i preko svog korena i „ništavnost“ i „laž“. Memorijalni centar „Jad Vašem“ u Izraelu 1953. odlučuje da umesto reči „Šoa“ koristi reč „Holokaust“, kako bi ovaj događaj i njegov univerzalni značaj približio ne-Jevrejima, ali i zato što se sama reč lakše izgovarala. Holokaust – od grčkog *holokauston* u značenju „spaljena žrtva prinesena bogu“ bio je problematičan za jevrejske zajednice. U

je jedne u nizu onih istorijskih debata o Holokaustu koje su predstavljene u ovoj ediciji.⁴

Sam pojam industrije Holokausta nema univerzalno prihvaćeno značenje. Za neke se koncept odnosi na proliferaciju studija Holokausta na univerzitetima, kao i filmova i knjiga sa ovom tematikom. Za druge on označava situaciju u kojoj je Holokaust postao idealan mamac za prikupljanje novčanih sredstava unutar i izvan jevrejskih zajednica, kao i za privlačenje publike i lukrativni „mračni“ turizam. Nadalje, on većini signalizira da je reč o opštoj trivijalizaciji i banalizaciji Holokausta kroz popularnu i masovnu kulturu. Neki, najzad, smatraju da je u „industriji Holokausta“ naprosto

pitanju je grčki prevod hebrejske reči *olah* koja je u biblijska vremena korišćena za žrtvu koja se u celini kroz vatru prinosi bogu. Reč je i izabrana zbog načina likvidacije žrtava u krematorijumima. Ali je takođe tumačena kao ne-jevrejsko ili hrišćansko čitanje jevrejskog stradanja. Termin koji se takođe koristi je Hurban (Churban) – reč na jidišu u značenju „uništenje“ koje se originalno odnosilo na uništenje Prvog i Drugog jevrejskog hrama u Jerusalimu 586. godine p. n. e. i 70. godine n. e. Ovde je reč o stavljanju akcenta na duhovnu, teološku dimenziju stradanja. Mimo uništenja Hrama, uništenje Jevreja tokom Drugog svetskog rata je najveće ikada ostvareno u dugoj istoriji njihovog progona.

⁴ Videti još Banjanin Đuričić, Krstić 2019. Knjiga obrađuje temu javne debate koju su predvodili Danijel Jona Goldhagen (Daniel J. Goldhagen) i Kristofer Brauning (Christofer Browning) o tome da li su ljudi koji su sproveli Holokaust u delo bili vođeni izraženim antisemitizmom ili su u pitanju bili „obični ljudi“ instruisani mašinerijom rata – rasprave zapravo o pitanju „kolektivne odgovornosti“.

reč o velikom broju raznolikih primera zloupotrebe sećanja na Holokaust zarad ličnih ili političkih ciljeva.

Tri su knjige objavljene na prelazu u novi milenijum u kojima autori govore o fenomenu izražene prisutnosti i značaja teme Holokausta u američkom društvu: zbornik *Amerikanizacija Holokausta* Hilene Flanzbaum (Hilene Flanzbaum 1999), *Holokaust u američkom životu* Pitera Novika (Peter Novick 1999) i *Industrija Holokausta: razmišljanja o eksploataciji jevrejske patnje* Normana Finkelstina (Norman Finkelstein 2000).⁵ Ta dela opisuju (i kritikuju) memorijski post-Holokaust svet koji odlikuju komodifikacija, komercijalizacija i instrumentalizacija kulture sećanja. Njihov efekat bio je uvođenje u javnu upotrebu termina „industrija Holokausta“, iako ga je svaki od autora prizivao/razumevao na drugačiji način.

Hilene Flanzbaum govori o „amerikanizaciji“ Holokausta, o procesu i o primerima omasovljenja sećanja na Holokaust kroz medijsku i popularnu kulturu; Piter Novik – o komodifikaciji sećanja na Holokaust u američkoj jevrejskoj zajednici i istaknutom značaju koji ovaj događaj dobija u 20. i 21. veku; Finkelstin,

⁵ Naslovi originala dati su u slobodnom prevodu na srpski jezik. Od svih navedenih knjiga na BHSM jezike je prevedena samo Finkelstinova (Finkelstein 2006). Isecci i poglavlja dati u ovoj knjizi prvi su prevodi na srpski jezik.

kao najoštriji kritičar, industriju Holokausta pronalazi u celokupnoj memorijalnoj kulturi Holokausta: u pojedincima i institucijama koje je grade i čuvaju, u političkoj i ekonomskoj instrumentalizaciji istorije, kao i u čitavom „tržištu“ sadržaja i usluga koje prate ovakvu kulturu. U svakom slučaju, Flanzbaum, Novik i Finkelstin otvaraju pitanje „industrije Holokausta“ kao još jedne iteracije višedecenijskog spora oko etičnosti reprezentacija Holokausta i još jedno, ili možda ključno, žarište borbe između partikularističkog i univerzalističkog pristupa razumevanju Holokausta.

Ideja „industrije Holokausta“ provejava američkim javnim diskursom najmanje tri decenije, sažeta u poznati zajedljivi slogan „Nema boljeg biznisa od Šoe“ (*There's no business like Shoah business*). Nema konsenzusa ni oko toga ko je tvorac ove izreke,⁶ ni o kakvom je (sve) preduzeću zapravo reč, ali mnoštvo autora koji referišu na ovu pojavu složni su u tome da nigde etički imperativ Holokausta nije toliko izneveren koliko samim postojanjem „Šoa biznisa“. Pozivajući na njega smešta se i u aktuelne rasprave o „novom

⁶ Pripisuje se nekolicini poznatih ličnosti, kao što su Aba Eben (Abba Eben), bivši sekretar spoljnih poslova Države Izrael, američka istoričarka Jafa Elijah (Yaffa Eliach), zatim, piscu Filipu Rotu (Philip Roth), argentinskom novinaru Jakobu Timermanu (Jacobo Timmerman), pa čak i proslavljenom preživlom logorašu i piscu Eliju Vize-lu (Elie Wiesel).

antisemitizmu“: takvo etiketiranje nesumnjivo je postalo oružje radikalno desnih struja koje u potpunosti negiraju postojanje ili makar obim Holokausta, ali je deo i šire rasprostranjene kritike upućene jevrejskim zajednicama i, posebno, Državi Izrael zbog instrumentalizacije jevrejskog stradanja u političke svrhe. Cilj tekstova koji su pred čitaocima je da rasvetle na šta se misli kada se govori o *industriji Holokausta*: da pokušaju da razjasne jedan koncept koji je, i mimo svoje upotrebne vrednosti u polemičke svrhe, čak i u stručnoj javnosti, prisutan ili kao bauk ili kao usputni komentar o (zapadnjačkoj) memorijalnoj kulturi – umesto kao precizno definisana pojava o kojoj se razgovara i pregovara, formiraju strane i zagovaraju rešenja.

* * *

Tekst Hilen Flanzbaum, kako i naslov njene knjige nagoveštava, istražuje tzv. amerikanizaciju Holokausta: proces omasovljenja i ideologizacije sećanja na Šou, njegove univerzalizacije i kosmopolitizacije, u kojem je američko društvo odigralo ključnu ulogu. Njen rad stavlja akcenat na onaj svet koji bi čitaocu već na prvi pogled morao izgledati kao prvooptuženi za industrijalizaciju Holokausta – stvaralačko polje popularne, masovne, medijske i umetničke kulture u